

LIETUVIŠKŲ KARINIŲ-ISTORINIŲ DAINŲ REPERTUARO ISTORINĖ RAIDA

DOC. DR. LINA PETROŠIENĖ

Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakultetas, el. p.: lina.petrosiene@ku.lt

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama karinių-istorinių dainų žanro, kuris jau gali būti laikomas uždara sistema, apžvalga ir diachroninis pjūvis. Remiantis išsamiais kitų autorių tyrimais, aptariami pagrindiniai dainų struktūriniai elementai ir jų egzistavimo kontekstai, lėmę žanro raidą. Paštaroji sutampa su Lietuvos valstybingumo etapais, istorinių įvykių ir ideologijų kaita, sociokultūriniais pokyčiais, be to, rodo folkloristikos mokslo ir net konkrečių tyrėjų evoliuciją. Šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje lietuviška dainuojamoji tautosaka yra tam tikra dalis viso ir gana įvairaus muzikinio repertuaro. Ji naudojama epizodiškai ir laikoma simboliu lietuvių reprezentuojančiu elementu.

Lietuvos kariuomenės būtis tiesiogiai susijusi su Lietuvos kaip savarankiškos nepriklausomos valstybės egzistencija, tačiau Lietuvos vyrai įvairiais istoriniais laikotarpiais kariavo ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių kariuomenėse. Karinės-istorinės tematikos dainuojamoji tautosaka, kol ji reiškėsi kaip savaiminė praktika, tiesiogiai nuo Lietuvos valstybingumo nepriklausė, bet istorinius įvykius daugiau ar mažiau atliepė.

Lietuviškos karinės-istorinės dainos yra vienas gausiausių dainuojamosios tautosakos žanrų. Jį lenkia tik vestuvinės ir su jomis glaudžiai susijusios jaunimo ir meilės dainos. Tai rodo folkloro archyvuose sukaupta medžiaga ir fundamentalus, lietuvių dainuojamąją tautosaką reprezentuojantis „Lietuvių liaudies dainynas“ (toliau – LLD). 1985–2009 m. išleisti šeši karinių-istorinių dainų tomai, ir karinių-istorinių dainų leidimas baigtas (LLD XXI 2009: 5). Šešiatomyje spausdinamos dainos aprėpia XIV–XX a. Tai yra feodalizmo epochos (XIV–XVIII a.), XVIII a. pabaigos–XIX a. (karinė tarnyba carinės Rusijos ir Prūsijos kariuomenėse; carinės Rusijos ir Prūsijos karai; sukilimai), XIX a. pabaigos–XX a. pradžios (Kražių skerdynės 1893 m., Rusijos-Japonijos karas, Pirmasis pasaulinis karas), XX a. pirmosios pusės (tarpukario), Antrojo pasaulinio karo ir pokario bei partizanų dainos.

Nors manoma, kad kai kurios dainos gali siekti XIV a. ar dar senesnius laikus, tačiau daugiau ar mažiau pilni dainų tekstai užrašyti per paskutiniuosius du šimtmečius. Sistemingai rinkti ir užrašinti lietuvių liaudies dainas pradėta XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmojoje pusėje. Ne vienas dainuojamosios tautosakos tyrėjas nurodė, kad šiokių tokių duomenų, retkarčiais net paskirų dainų

posmelių yra ankstyviausiuose rašytiniuose šaltiniuose, siekiančiuose XIII a. Visi jie, savaime suprantama, parašyti ne lietuvių autorių ir ne lietuvių kalba, todėl tikėtis iš jų kokių nors konkrečių lietuviškų dainų tekstų, turinčių ir istorinių žinių, nėra pagrindo.

Jau iš pirmųjų XVIII a. spaudoje pasirodžiusių lietuviškų dainų tekstų, etnografinių stebėjimų, asmeninių patirčių tyrinėtojai amžininkai darė gana teisingus apibendrinimus ne tik apie dainas, bet ir apie vietinių žmonių mentalitetą. Nepelnytai retai minimas lietuviškų dainų populiarintojas ir tyrėjas J. G. Kreutzfeldas XVIII a. pabaigoje apie karines dainas ir jose atsiskleidžiantį Prūsijos lietuvių būdą rašė: „Jos alsuoja karo šėlimu, bet ne kraujo troškimu, jose nesravi kerštas, iš viso ten nėra stiprių aištų: nes lietuviai nėra skaldai. Ten nėra augštų (sic!) fantazijų, didelių užmanymų, nėra kokių nors drąsių paveikslų, tropų ar figūrų, nes lietuviai nėra škotai.“ Dabar žinomą vestuvinių ir meilės dainų kiekybinę persvarą kitų žanrų atžvilgiu tas pats autorius taip pat numatė: „Jie yra derlingų laukų, linksmų ganyklų arba žuvingų pakrančių gyventojai. Jų dainos yra išraiška lėtos, pasitenkinusios sielos, kurios stygų niekad neįtempia bekintančios laimės atsitikimai kariniame gyvenime, sielos, kuri daugiau jėgų nepanaudoja nei būtiniausiam pragyvenimui reikalinga, kad kitas jėgas valgiui, gėrimui ir meilei sutaupyty. Šiose srityse tikrieji lietuviai nuo seno turi žinomų nuopelnų“ (Šešplaukis 1960: 286).

XIX a. pradžioje Liudvikas Rėza taip pat užsimena, kad 1813–1814 m. karas su Napoleono kariuomene buvo apdainuotas lietuviškose karinėse-istorinėse dainose: „Savaime suprantama, kad tokia daininga tauta, kaip lietuviai, neliko apdainavusi paštarųjų dienų istorijos, kurią mes pergyvenome, kai tėvynė su didžiu entuziazmu pakilo prieš bendrą Europos laisvės priešą“ (Rėza 1964: 351). Prūsijos lietuvių dainų ir gyvensenos žinovas Christianas Bartschas lietuvių nacionalinėje poezijoje (jai priskiria ir liaudies dainas) pasigenda pakilumo, kilnumo, šėbuklingumo, „atsigręžimo į turtingą istoriją, herojaus idealo, kuris suburtų išbarštytas jėgas. Kiekvienas čia gyvena ramiai, pakludamas išlikimo instinktui, kurį motina gamta įdėjo į savo vaikų širdis“ (Bartschas 2000: 54). Per praėjusį šimtmetį nuo J. G. Kreutzfeldo iki Ch. Bartscho požiūris į Prūsijos lietuvių gyvensenos prioritetus, kurie atsiskleidžiami dainuojamojoje tautosakoje, nepasikeitė.

Pirmasis beje labiausiai įsigilinęs į karinių–istorinių dainų ryšį su realiais istoriniais įvykiais ir daugiausia nuveikęs rašydamas apie tai yra literatūros istorikas Mykolas Biržiška (Biržiška 1920). Jis buvo gerokai kritikuotas dėl naudojamos „teoretinės premisos“. Baliui Sruogai, o vėliau ir kitiems apie tai rašiusiems kliuvo tai, kad į tyrimo lauką įtrauktos ir nežinomų ar žinomų poetų eilės, ilgainiui virtusios liaudies dainomis. Jas, pasak B. Sruogos, M. Biržiška laiko „žmonių dainomis“, ir „šių painų klausimą riša viena moja, taip atsistodamas pavojingon pozicijon“ (Sruoga 1925: 63). Iš to, kas pasakyta, aiškiai matyti B. Sruogos nuostata skirstyti folklorą į „tikrąjį“ ir „netikrąjį“. Tokiame vertės nuštatiniame registre skambėjo visas XX a. etninės kultūros laukas. „Netikrieji“ dalykai buvo pasmerkti nebūčiai. Vėliau pasirodė, kad tai, kas XX a. pradžioje laikyta „insibrovėlėmis dainomis“ arba „netikru“ folkloru, ilgainiui tapo „tikru“, tik kitokiu, dabar dažniau vadinamu *naujuoju*, *vėlyvuoju*, *nežymiu*, *savaimiu* ir pan. Šiandien jau galima pasakyti, kad autorinė sakytinė ir rašytinė kūryba, ilgainiui įsiterpianti į kasdienę žmonių būtį, mokslininkų taip pat pripažįstama folkloru.

M. Biržiškai, kaip ir L. Rėzai¹ ar Jonui Basanavičiui² bei kitiems pirmiejiems, vėlesniųjų laikų tyrėjai turėjo priekaištų dėl jų siekių karinėse–istorinėse dainose ieškoti to, ko jie patys ir kiti pasigedo: turtingos istorijos pėdsakų, heroizmo, epiškumo ir pan. Nemažai M. Biržiškos idėjų, minčių, pastebėjimų vėliau kartotos Jono Balio, Danutės Krištopaitės, Zofijos Puteikienės, Vitos Ivanauskaitės–Šeibutienės darbuose. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad savo teiginius M. Biržiška pateikia gana rezervuotai, pridurdamas „atrodo“, „turbūt“, „kuri [dainos tekstas – L. P.] lyg rodo“ (Biržiška 1920: 57). Tai reiškia, kad jis puikiausiai suprato, jog kelia hipotezes, kurios vargu ar kada bus patvirtintos neiginčijamais įrodymais. Pagrindine M. Biržiškos klaida laikoma tai, kad su išlygomis datuodamas dainas, jis nepaisė dainų meninės formos ir vėlyvomis laikomas literatūrinės dainos susiejimo su epochomis, apie kurias jose dainuojama (Jokimaitienė 1985: 10).

Pradedant retrospektyvią karinių–istorinių dainų apžvalgą, būtina aptarti, kaip šių laikų tautosakininkai apibrėžia, kas yra šio žanro dainos. Žanro pavadinimas, susidedantis iš dviejų sandų, rodo jį esant labai platų ir margą. Kaimyninių šalių folkloristikoje esama įvairių atvejų, neretai šis žanras skaidomas dar smulkiau, pavyzdžiui, į karių, kazokų, rekrutų ir kt. dainų žanrus (Žičkienė 2004). Lietuvių dainuojamosios tautosakos žanrinio klasifikavimo istorijoje susiklostė taip, kad karinės ir istorinės dainos sudaro visumą. Tai, viena vertus, yra teisinga ir patogu,

nes galima (galbūt) išvengti sąlygiško atskyrimo (pvz., kaip veštuvinių ir jaunimo–meilės dainų). Kita vertus, susidaro labai įvairus dainų masyvas, kurį analizuoti kaip visumą yra sudėtinga.

Vienas naujausių karinių–istorinių dainų apibrėžimų yra lakoniškas, bet tikslus: „Tai dainuojamosios tautosakos kūriniai, kuriuose atsispindi su karais ar istoriniais pokyčiais susiję įvykiai“. Paaiškinant išplėtojama, kad jose „apdainuojamos kovos su priešais, kareivio dalia, karo tarnyba, vaizduojamas tam tikrų visuomenės sluoksnių (karių, sukilėlių, rekrutų, tremtinių, partizanų) gyvenimas. Vėlyvesnėse šios grupės dainose atpažįstami istoriniai įvykiai ir tam tikro laikotarpio realijos, apdainuojami patriotiniai žygdarbiai (pavyzdžiui, dainose apie Darių ir Girėną)“ (Žičkienė 2004).

Tačiau tik pradėjus leisti LLD, karinių–istorinių dainų žanras apibrėžtas kiek kitaip. Karinėmis–istorinėmis dainomis vadinamos tos lietuvių liaudies dainos, kuriose „apdainuojama lietuvių tautos kovos su priešais, kareivio dalia, karinė tarnyba. Visuomeniniai įvykiai ir įvairūs istorijos kataklizmai jose vaizduojami taip, kaip juos suprato ir išgyveno liaudis. Todėl juose nereikia ieškoti tikslių istorijos atspindžių, periodiškų istorinių įvykių sekos. Nuoseklus istoriškumas neįmanomas ir dėl stipraus lietuvių liaudies dainų lyrinio prado“ (Jokimaitienė 1985: 8). XX a. sukurtoms karinėms–istorinėms dainoms šis apibrėžimas jau netinka. Pavyzdžiui, partizanų dainų tekstai itin tikroviški, gyvai perteikiantys žmonių patirtis ir jausmus, o kai kada gali būti prilyginami istoriniams dokumentams (Aleksynas 2009: 46).

Karinių–istorinių dainų žanras yra ne tik vienas gausiausių. Šios dainos yra bene daugiausia tyrinėtoms, jomis domėjosi rimčiausi XX a. pradžios tautosakininkai M. Biržiška, J. Balys, B. Sruoga, Zenonas Slaviūnas. XX–XXI a. apie jas rašė D. Krištopaitė, Koštas Aleksynas, Pranė Jokimaitienė, V. Ivanauskaitė–Šeibutienė, Dalia Vaitkevičienė, Daiva Vyšniauskaitė, muziką aptarė Jadvyga Čiurlionytė, Z. Slaviūnas, Z. Puteikienė, Živilė Ramoškaitė ir kt. Būta ir astrokų mokslininkų pasisakymų apie kolegų tyrinėjimus (Sruoga 1925: 63–67; Balys 1967).

Ypač vertingi LLD tomuose esantys įvadiniai straipsniai, kurių pagrindu iš esmės ir parengta ši kompiliacinė publikacija. Terminas „kompilacija“ turi neabejotiną neigiamą konotaciją, nes nurodo, kad taip parašytame tekste nėra originalių teiginių. Šio teksto originalumą sudaro siekis pateikti žanro, kuris jau gali būti laikomas uždara sistema, apžvalgą ir diachroninį pjūvį. Iš gausių, kartais labai detalizuotų kitų autorių tekstų bandyta „ištraukti“ pagrindinius dainų struktūrinius ir kontekstinius elementus, lėmusius žanro raidą. Analizuojant esamus tyrimus, labai gerai matoma folkloristikos mokslo raida, paskirų mokslininkų pažiūrų evoliucija, Lietuvos valstybingumo etapai, ideologijų kaita ir kt.

¹ L. Rėzos straipsnio „Apie lietuvių liaudies poeziją“ komentaruose rašoma, kad „L. Rėza perdeda 1813–1814 m. karo įvykių reikšmę lietuvių liaudies kūrybai. Čia jo pateikiamos dainos motyvai greičiausiai išsivyslė jau žymiai anksčiau ir neturi valstybinės–politinės prasmės“ (Rėza 1964: 352).
² XIX a. pabaigoje lietuvių nacionalinio sąjūdžio dalyviai J. Basanavičius ir kiti, veikiami rusų istorinės mokyklos, istorines detales, vardus, vietovių pavadinimus stengėsi tiesmukai susieti su tam tikru laikotarpiu (Jokimaitienė 1985: 9).

LLD sudarytojai praneša, kad karinių-istorinių dainų leidyba jau baigta. Tai tikriausiai reiškia, kad Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto archyve nėra surinkta sovietinėje armijoje karių dainuotų lietuviškų (ir nelietuviškų) dainų. Taip pat kaip ir nežinome, ką neformalioje aplinkoje dainuoja XX a. pabaigoje atkurtos Lietuvos valstybės kariuomenėje tarnaujantys jaunuoliai. Ar karinių-istorinių dainų tautosakinė tradicija visiškai nutrūkusi, ar kiek gaivinama, ar patiria kokių nors „moduliacijų“? Šiame straipsnyje atsakyti į šiuos klausimus nesiekta, nes tam pirmiau būtina surinkti trūkstamą empirinę medžiagą.

Žvilgsnis į interneto platybes leidžia tik užsiminti apie keletą dalykų. Šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje kultūriniais karių poreikiais rūpinasi profesionalai. Nuolat veikia reprezentacinis Lietuvos kariuomenės orkestras³, kuriam, beje, vadovauja išstobulinto lietuviško muzikos instrumento – birbynės – specialistas Egidijus Ališauskas⁴. Sausumos, jūrų, oro ir kitos pajėgos turi savo orkestrus, kurių repertuarą sudaro įvairių stilių muzika: nuo sakralinės iki populiariosios⁵. Kariuomenės orkestrai rengia koncertus visuomenėi⁶. Kariams Lietuvoje ir užsienyje pasirodo profesionalūs atlikėjai⁷.

Lietuvos kariuomenė įeina į bendrus NATO junginius Lietuvoje ir užsienyje. Lietuvoje koncertuoja sąjungininkų muzikiniai kolektyvai⁸. Neišvengiamai patiriama pasaulio popkultūros įtaka⁹. Kita vertus, oficialiu lygmeniu tęsiama ir tarpukario Lietuvos kariuomenėje kurta tradicija į karių muzikinį repertuarą įtraukti liaudies dainas. Pavyzdžiui, Krašto apsaugos savanorių pajėgų Šiaulių Prisikėlimo apygardos 6-osios rinktinės žygio daina oficialiai patvirtinta liaudies daina „Priešam Lietuvos“¹⁰. Tikriausiai šis pavyzdys yra ne vienintelis, bet į šį ir kitus klausimus galėtų atsakyti tik nuodugniai į šiuolaikinės kariuomenės gyvenimą ir laisvalaikį įsigilinęs tyrėjas. Bene pirmąjį žingsnį tiriant karių gyvenimą žengė Arvydas Griškus, daktaro disertacijoje „Lietuvos karo aviacijos lakūnų veikla ir gyvenimas XX a. pabaigos–XXI a. pradžios socialiniame ir kultūriniame kontekste“ (Griškus 2016: 116–158) ir paskelbtuose straipsniuose (Griškus 2012: 55–65; Griškus 2013: 136–159; Griškus 2014: 307–339) analizavęs lakūnų „šeimos“, jų laisvalaikio tradicijas. Nors šiame tyrime lakūnų dainavimo tradicijai nėra skirta specialaus dėmesio, tačiau yra tam tikrų užuominų, rodančių, kad

nežinome daugelio dalykų, kurie galėtų būti etnologinių, antropologinių, sociologinių tyrimų objektas.

KLASIKINĖS¹¹ KARINĖS-ISTORINĖS DAINOS¹²

Pirmojo karinių-istorinių dainų tomo (LLD III 1985) sudarytoja Pranė Jokimaitienė, remdamasi ir ankstesnių autorių darbais, konstatavo, kad dėl šių dainų stipraus lyrinio prado ir šykščių istorinių detalių jos gana sunkiai pasiduoda klasifikuojamos ir periodizuojamos. Pirmoji mokslinė šio žanro dainų klasifikacija priklauso Augustui Robertui Niemiui, o tikrai nuodugnus skirstymas į žanrus, tipus, versijas prasidėjo po Antrojo pasaulinio karo 1956 m. pradėjus rengti lietuvių liaudies dainų katalogą.

Iš tiesų, vadinamąsias senąsias arba klasikinės karinės-istorines dainas, kuriose nėra konkrečių detalių, o tik kokie nors karo semantinio lauko konceptai, datuoti labai sunku, o kartais ir neįmanoma. Tačiau tokios dainos yra universalios ir ilgaamžės, nes jos gali būti pritaikomos bet kuriame istoriniame laike ir vietoje. Taip, regis, XX a. kurdami naująsias karines-istorines dainas intuityviai arba sąmoningai elgėsi jų autoriai.

Klasikinės karinės-istorines dainas parankiausia skirstyti pagal vyraujančią temą, nors ribos nėra griežtos. Pagrindinės temos yra kario išvykimas į karą ir kario mirtis, kiek blankiau dainose išreiškiama kario dalia, nelaisvė, mūšis, kario sugrįžimas namo ir kt.

Išvykimą į karą apdainuojančiose dainose istorinių momentų arba žinių apie konkrečius karus beveik nėra. Mintis ir emocija sutelkta į jaunuolio priverstinį atitraukimą nuo žemės darbų, šeimos, įprastos ir aiškios aplinkos. Nežinia, nerimas, ilgesys – pagrindinės emocinės dominantės. Konkretesnių su tam tikru karu susijusių dalykų galima rašti karo žinios arba šaukimo į karą pranešimuose. Tam tikrą laikotarpį, kuriam gali priklausyti vieno ar kito tipo dainos, išduoda tik kai kurios tekstuose esančios detalės iš visuomenės istorijos. Pavyzdžiui, kario ginklų, aprangos nuosavybės skirtumai siejami su karinės organizacijos formomis, kurios yra nesunkiai identifikuojamos. Kiek daugiau realistišnių detalių, istorinių pavadinimų, kareivių rangų, ginklų, kitos karinės atributikos pavadinimų yra jojimo į karą dainose. Tačiau ne visada šios konkrečios detalės junglios istoriniu požiūriu ir, pasak P. Jokimaitienės, „paskęsta lyriniame ir emociniame dainų fone“ (Jokimaitienė 1985: 16–17).

Nedidelę kario vadavimo iš nelaisvės grupę sudarančios karinės-istorinės dainos, tarp kurių nemaža sutartinių, laikomos archajiškoms, o jų istoriniu pagrindu neabejojama. Archajiškumas argumentuojamas dainų tekstuose esančiais kario vadavimo motyvais, kurie taip pat būdingi kalendorinėms bei vestuvinėms dainoms. Ištiriškumas grindžiamas rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotais karių paėmimo į nelaisvę ir išpirkimo faktais.

Dainų, kuriose nėra minimi konkretūs istoriniai įvykiai,

³ https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/gedimino_s_tabo_batalionas/padalini-ai_1825/lietuvos_kariuomenes_orkestras.html

⁴ Žr. <http://www.birbyne.com/?p=830>.

⁵ Žr. https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/karines_oro_pajegos/karinio_oro_pajegu_orkestras.html.

⁶ Žr. <http://klaipeda.diena.lt/naujienos/klaipeda/menas-ir-pramogos/koncertuos-lietuvos-kariuomenes-kariniu-juru-pajegu-orkestras-820588>.

⁷ Žr. http://zmones.lrytas.lt/muzika/j-didziulis-sokdino-karius-afganistane-tai-unikali-patirtis.htm?utm_source=lr&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy.

⁸ Žr. <http://www.ekspertai.eu/lietuvoje-kariuomenes-dienos-proga-koncertuos-unikalus-jungtines-karalystes-karaliskosios-divizijos-orkestras/>.

⁹ Žr. <https://www.facebook.com/LRT.labasrytas/videos/1358282404259603/>.

¹⁰ Žr. https://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_struktura/savanoriu_pajegos_368/padalini-ai_371/kasp_prisikelimu_apygardos_6-oji_rinktinė_siauliai/simbolika_3524.html.

¹¹ Terminai klasikinės, senosios, tradicinės dainos vartojami sinonimiškai.

¹² Poskyrio pagrindą sudaro P. Jokimaitienės įvadinis straipsnis (Jokimaitienė 1985: 8–36).

Iš kn. Vytenis Rimkus. Dailiminkas
Antanas Krištopaitis, Šiauliai, 1999.

SILVESTRAS VALIŪNAS -
1812 m. karo ir 1831 m. sukilimo dalyvis.
Iš ciklo "Lietuvos kariai". 67X49 popierius, akvarelė. 1995

datavimas (tiesa, abstraktus: daina „senesnė“ arba „naujesnė“) neretai remiasi lyrinių herojų – vaikinų, merginų, tėvo, motinos, brolių ir seserų – emocijų raiškos analize. Pavyzdžiui, jeigu emocijos reiškiamos santūriai, daina esanti senesnė už tą, kurioje jausmai išreiškiami atviriau.

Pačiomis vertingiausiomis – jos taip pat ir gausiausios – laikomos karinės-istorinės dainos apie kario žūtį. Šioje grupėje yra keletas ryškesnės tematikos pogrupių bei vyraujančių motyvų (mirties-miego situacija, žirgas – mirties žinios nešėjas, brolio parnešamos dovanos ir kt.). Bene daugiausia variantų turinti ir viena iš meniškiausių dainų laikoma ta, kurioje mirties žinių praneša žirgas – „Visi bajorai į Rygą jojo“ (K 320). Rečiau mirties žinią parneša paukščiai – gegutė, varnas.

Dainos, kuriose žirgas parneša daiktinį kario mirties įrodymą: mundurą, marškinius, karūną, dažniausiai „gromatėlę“, manoma, yra vėlyvesnės. Iš tokių dainų populiariausia ir lyriškiausia yra „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė“ (K 345).

Žinios apie kario žūtį pranešimas laiškeliu bene poetiškiausiai atskleidžiamas dainoje „Anoj pusėj Nemunėlio“ (K 331). Realistiškesni arba buitiškesni laiško motyvai kituose karinių-istorinių dainų variantuose rodo

tas dainas esant vėlyvesnes, o XIX–XX a. laiškas tampa oficialiu kario mirties pranešimu.

Daugelyje karinių-istorinių dainų, ypač vėlyvesniojo laikotarpio, yra gedėjimo motyvas. Viena iš populiariausių ir labiausiai ištirtų (Balys 1935: 142–178; Krištopaitė 1965) dainų yra „Per tiltą jojau“ (K 360). Pagrindinė idėja – motinos meilės apoteozė. Vėlyvesnėmis laikomose, Dzūkijoje labiau paplitusiose šio tipo dainose susitelkiama ne į motinos meilę, bet į mergelės lengvabūdiškumą.

Klasikinėse karinėse-istorinėse dainose dominuojančius motyvus beveik neįmanoma susieti su kovų su kryžiuočiais ir kalavijuočiais laikais, nedaug užuominų apie XVII a. karus su švedais, šiek tiek atsispindi kovos su totoriais bei turkais.

Klasikinių karinių-istorinių dainų masyve P. Jokimaitienė, kaip ir XVIII a. rašiusieji apie lietuviškas dainas, pasigenda episkumo ir pabrėžia vyraujančią lyriškumą. Liaudžiai, tiksliau būtų sakyti – moterims, kurios laikomos pagrindinėmis šių dainų kūrėjomis, nebuvo žinoma ir nerūpėjo istorinė situacija, todėl siužetai nėra išplėtoti ir įvairūs. Išdainuojama žmogaus, šeimos, bendruomenės tragedija. Tačiau karinių-istorinių dainų lyrizmas yra kiek kitoks negu kitų žanrų dainose: jose siužetas ryškesnis, o veiksmų ir įvykių yra daugiau.

NAUJOSIOS¹³ (XVIII A. PABAIGOS–XX A. PRADŽIOS) DAINOS¹⁴

Naujas istorinis etapas, suponavęs laikotarpio aktualijas apdainuojančių karinių-istorinių dainų kūrybą, prasidėjo po 1795 m. Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalijimo. Didžioji dabartinės Lietuvos teritorijos dalis atiteko Rusijos imperijai, Užnemunė – Prūsijai. XIX a. pasunkėjo nacionalinė ir socialinė spauda, valstiečius vargino žiauri karinė tarnyba carinėje arba kaizerinėje kariuomenėje, vyko karai su Turkija, Prancūzija, liepsnojo sukilimai.

Naujosios karinės-istorinės dainos klasifikuojamos jau ne pagal tematinį principą, bet pagal tekstuose atsekamus istorinius įvykius. XIX a. dainos sudaro tarsi dvi stambias grupes: rekrutų, šauktinių kareivių, prūsų kariuomenės dainos ir karų su Napoleonu, Turkija, sukilimų dainos. Savaiame suprantama, kad ir šiose dainose yra išlikusių karo semantinio lauko konceptų.

Tematiškai ir stilištiškai margą šio laikotarpio karinių-istorinių dainų bloką jungia valstiečio – svetimos kariuomenės kareivio – požiūris į įvykius, išgyvenimai, jausmai. Greta konkrečius įvykius, situacijas, vietas apdainuojančių motyvų išlieka ryškūs universalieji atsiveikinimo, išleidimo į kariuomenę, artimųjų, savos

¹³ Šio istorinio periodo dainos tyrinėjimuose sinonimiškai vadinamos vėlyvosiomis arba naujosiomis. Šis apibūdinimas tinkamas klasikinių dainų ir abejotinas XX a. sukurtųjų atžvilgiu.

¹⁴ Poskyris parengtas remiantis P. Jokimaitienės (Jokimaitienė 1995: 7–24), V. Ivanauskaitės (Ivanauskaitė 2003: 7–52) įvadiniais straipsniais.).

Kazimieras Stropus grįžta iš I-ojo pasaulinio karo. Pasitinka mama ir broliai. Apie 1920 m. Ignaco Stropaus nuotr. Iš leidinio Kartena.

aplinkos ilgesio, žinios perdavimo ir kt. motyvai.

Dainose apie tarnybą carinėje kariuomenėje išstrigęs ne tik rekrutų padėties sunkumas, asmeniniai išgyvenimai, bet ir įspūdžiai iš Prūsijos-Rusijos (1812), Rusijos-Turkijos (1877–1878) karų. Pasakojama apie kelionę į Turkiją, minimos vietovės, pro kurias teko keliauti (Gardinas, Tbilisis, Dunojus), apdainuojamas svetimų kraštų kraštovaizdis, kovų ir jų padarinių baisumas, barbariškas laidojimas suverčiant lavonus į duobes ir pan.

Prūsijos kariuomenėje tarnavusių ir Prūsijos-Prancūzijos (1806) kare dalyvavusių lietuvių dainose jaučiama prūsiškojo militarizmo dvasia, optimizmas, kariškas šaunumas (Jokimaitienė 1995: 14).

Ir Didžiosios Lietuvos, ir Mažosios Lietuvos lietuvių dainuotose karinėse-istorinėse dainose galima apčiuopti valstybių, kurių kariuomenėse jie tarnavo, karinių struktūrų, ginklų, vietovių ir, žinoma, tuometinės ideologijos požymių. Dainose, tęsiančiose lietuviškų dainų kūrybos tradiciją, juntama vokiškų, lenkiškų dainų įtaka, sekimai ar vertimai.

1794, 1831, 1863 m. sukilimų dainos savo stiliстика bei nuotaika gerokai skiriasi nuo kitų lietuviškų karinių-istorinių dainų. Jose tyrėjai išvelgia lenkų literatūrinę tradiciją, net mano, kad tai yra „savitas, į bendrą lietuvių liaudies dainų raidą nelabai įtelpantis reiškinys“ (Jokimaitienė 1995: 19). Natūralu, dainose minimi sukilimų vadų ir svarbių veikėjų vardai, vietovės, tačiau yra dainų, kurias sunku tiksliai priskirti vienam ar kitam

istoriniam įvykiui. Regis, universalieji dainų kūrybos bruožai leidžia jas perdūrėti, pritaikyti naujoms situacijoms ir įvykiams.

Dainos, kuriose vyrauja realistiški įvykiai, o ne universalūs konceptai, ilgainiui tampa nebeaktualios. XIX a. sukurtos karinės-istorinės dainos – kokybinis pokytis lietuvių liaudies dainų raidoje. Tai metas, kai susiduria folkloras ir literatūra, sakytinė ir rašytinė tradicijos. Dainų kūrimo iniciatyvą iš moterų perima karuose ar sukilimuose dalyvavę, įvykius tiesiogiai išgyvenę vyrai. Savo istorijas jie dažnai kūrė raštu.

Pagaliau karinėse-istorinėse dainose atsiranda epiškumo, kurio pasigendama klasikiniuose dainų tekstuose, požymių. Tačiau epiškumas niekaip negali įveikti ir užgožti štipraus lyrinio užtaiso. Būtent lyrizmas naująsias dainas sieja su klasikinėmis, bet ne tik. Tai ir klasikinių dainų poetinės priemonės, ir konkrečios dainos. P. Jokimaitienė yra paštevėjusi, kad naująsias karines-istorines dainas daugiausia veikė klasikinių dainų „Visi bajorai į Rygą jojo“, „Aušta aušrelė, šviesi pazarėlė“, „Anoj pusėj Nemunėlio“ ir kitų stilius. Tačiau panaudoti tradicines formules norint papasakoti konkrečią sužetintą istoriją sekėsi ne visada puikiai (Jokimaitienė 1995: 22).

Naujamam dainuojamosios tautosakos sluoksniui priskirtinos ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios karinės-istorinės dainos. Tai yra dainos apie Kražių skerdynes (1893), Rusijos-Japonijos karą (1904–1905), Pirmąjį pasaulinį karą (1914–1918). Šis pluoštas turi bendrumų ir

su anksčiau aptartomis XIX a. dainomis, ir su klasikinėmis karinėmis-istorinėmis dainomis. Vis dėlto atsiranda ir naujų teminių bei stilišinių dalykų.

Dainų apie Kražių skerdytes yra nedaug¹⁵. Joms būdingas epiškumas, įvykius perteikiantis siužetinis pasakojimas. Kadangi šis įvykis tiesiogiai susijęs su religine aplinka, nenuostabu, kad dainuojamojoje tautosakoje įsiskverbusios bažnytinių giesmių intonacijos.

Rusijos-Japonijos ir Pirmojo pasaulinio karo dainos kurtos tęsiant XIX a. vykusius karus apdainuojančią tradiciją. Abiejų minėtų karų dainoms būdingas santykinai nuoseklus, realistiškas pasakojimas, kartais net natūralištinis mūšio karo įvykių vaizdavimas, kurio klasikinėse karinėse-istorinėse dainose nėra. Tai lėmė keletas priežasčių. Viena iš jų – karo įvykių, kuriuos patyrė ir savo kūryboje siekė perteikti naujųjų dainų kūrėjai vyrai, realumas. Žinias iš karo, savo jausmus ir įspūdžius jie suguldydavo artimiesiems siunčiamuose laiškuose. Juolab, kad XX a. pirmojoje pusėje, kaip pašėbi V. Ivanauskaitė, stiprėjo folklorui būdingas polinkis į jausmų hipertrofią ir itin tiesmukas realybės interpretavimas. Taip pat tuo metu vis prienamesnė tapo spauda, kurioje netrūko pasakojimų iš karo lauko (Ivanauskaitė 2003: 28).

Rusijos-Japonijos karą menančiose dainose vaizduojama tolimesnė kelionė į Mandžiūriją arba Rytų šalį, žiaurus mūšiai Port Artūre, Charbine. *Aukštojo, Vilky, Vitky* ir *Aukso kalno* motyvai šio laikotarpio karinėse dainose išreiškia matytus vaizdus – tai yra realios mūšių vietos. Neįprasčiausia lietuvių kareiviams šiame kare buvo tai, kad didesnį mūšių dalis vyko ne sausumoje, bet vandenyne. Dainų tekstuose įsipynę laivuose skęstančiųjų ar jų kūnus draskančių žuvų vaizdai.

Pirmojo pasaulinio karo dainose be įprastų karinėms-istorinėms dainoms tiesiogiai su karu susijusių aktualijų ir nuotaikų ypač dažni bažnytiniai, religiniai motyvai. Mat bažnyčia karo metu buvo ir informacijos sklaidos, ir susirinkimų, ir paguodos vieta. Dvasininkai ragino daug melstis ir namie, ir bažnyčiose, sprendžiant iš dainų tekstų, neretai ir pagraudendami, kad šis baisus karas esąs Dievo bausmė. Todėl ne vienas kūrinytis tiek turiniu, tiek forma artimas religinėms giesmėms.

Žmonijos istorijoje Pirmasis pasaulinis karas išsiskyrė tuo, kad jame pirmą kartą buvo naudojama tiek daug ir tokios įvairios technikos. Tai matyti ir to laiko karinių-istorinių dainų tekstuose, tačiau žirgo motyvas tebėra gyvas. Tiesa, kartais jis yra tik poetinė priemonė, o kartais – karo realybės dalis.

Visuotinė, netikėta, visai šeimai ir bendruomenei skaudi darbingų vyrų mobilizacija į karą perteikiama dvejopai:

¹⁵ XIX a. carinės Rusijos valdžia, griudama bažnyčias ir vienuolynus, vykdė agresyvią stačiatikybės platinimo Lietuvoje politiką. Kražių apylinkių gyventojai 1893 m. rudenį pasipriešino caro valdžiai, siekusiai sunaikinti Kražių benediktinų vienuolyno bažnyčią. Kazokai žiuriai susidorojo su bažnyčią saugojusiais parapijiečiais. Šis įvykis plačiai nuskambėjo Rusijos imperijoje ir už jos ribų, įstrigo liaudies atmintyje bei tautosakoje (Ivanauskaitė 2003: 8).

viena vertus, naujai dainuojamajai tautosakai būdingu tiesioginiu pasakojimu apie įvykius ir, kita vertus, klasikinėms karinėms-istorinėms dainoms būdingais poetiškais išvykimo į karą ir atsisveikinimo vaizdais. Naujosiose dainose išryškėja ir anksčiau nenaudota lyriška detalė – kulkos ir bitės sugretinimas.

Savita Pirmojo pasaulinio karo dainų tematinė grupė – dainos apie karių kapus. Kapų, laidojimo nepašventintose kolektyvinėse kapavietėse, mirties mūšio lauke motyvų senosiose karinėse-istorinėse dainose nėra. Kario kapus apdainuojančiuose tekstuose atsiranda kapo puošimo detalių, ypač gausėjančių XX a. pradžios lietuvių laidojimo kultūroje. Didelė reikšmė teikiama kryžiui ant kareivio kapo – tai sietina su anksčiau minėta religine tematika. Apibendrinama šią tematinę grupę V. Ivanauskaitė pabrėžė, kad karių kapų motyvai tapo viena spalvingiausių ir įdomiausių folklorinių temų, susijusių tiek su realiu istoriniu kontekstu, tiek su „daug gilesnėmis kultūrinėmis katalikiškais Lietuvos žmonių vertybinėmis nuostatomis“ (Ivanauskaitė 2003: 40).

Pirmasis pasaulinis karas Lietuvoje buvo ir vokiečių okupacijos laikas. Naujoji valdžia siekė įvesti savo tvarką šiame jų požiūriu kultūriškai atsilikusiame krašte, naudoti vietinius išteklius, nepertraukiamai tiekti maisto produktus ir įvairias žaliavas Vokietijai. Todėl buvo kuriama daug naujų, žmonėms nepalankių taisyklių bei potvarkių. Šios aplinkybės ir daugelis kitų su vokiečių okupacija susijusių detalių (pvz., šunų laikymo, vištų kiaušinių pristatymo tvarka, žandarų apranga, pakelių tvarkymo, prekybos būtiniausio naudojimo produktais ir prekėmis monopolizavimas ir kt.) savitai interpretuotos ir apdainuotos dainose, neretai turinčiose sarkazmo, pasityčiojimo elementų.

Okupacinė valdžia šiai tvarkai palaikyti pasitelkė kunigus. Išnaudodami, net plėšdami vietos gyventojų ūkius, okupantai nepraleido pro pirštus ir bažnyčios turto. Daug maldos namų ne tik išplėsta, bet ir apniokota ar net sugriauta. Pasitaikydavo bažnyčiose ir susišaudymų. Stipriai varžytas laisvas gyventojų judėjimas, bet kokia kultūrinė veikla, uždrausti tautiniai susibūrimai, laiškų rašymas. Visi šie dalykai įamžinti to meto karinėse-istorinėse dainose.

Pirmasis pasaulinis karas, vokiečių okupacija Lietuvoje bei jau kurį laiką iki tol brandintos nacionalinės valstybės idėjos atvedė prie 1918 m. vasario 16-osios Nepriklausomybės akto paskelbimo ir tolimesnio Lietuvos valstybės kūrimosi bei vystymosi.

Lyginant lietuviškas klasikines ir naująsias karines-istorines dainas, pastebima, kad pirmosiose, laikomose senesnėmis, maža epiškumo bei istoriškumo. Daugelyje jų vyrauja lyriškumas ir tobula pripažįstama poezija. Vėlyvesniuose tekstuose atsiranda žymiai daugiau epiškumo bei realių įvykių. Dėl to, daugelio folkloro tyrinėtojų manymu, labai nukenčia poezija. Vieni tą poeziją vertina griežčiau ir laiko

Prie sukilėlių paminklo Klaipėdoje, 2013 m. V. Jocio nuotr.

menkaverte, kiti – traktuoja kaip faktą, su kuriuo reikia skaitytis, ypač siekiant mokslinio objektyvumo. Viena tokių autorių – V. Ivanauskaitė, į naująją liaudies kūrybą žvelgianti ir vertinanti objektyviai, be negatyvaus požiūrio į kartais nevykusį eiliavimą, beskonybę ir pan. Šiai autorei priklauso vertinga vienos iš naujųjų karinių-istorinių dainų „Kam tu sprogsti, ažuolėli“ (K 712), kuri laikoma Rusijos-Japonijos karo daina, analizė (Ivanauskaitė 2003: 16–19). Analizuodama ir aptardama gausius šios dainos variantus (jų yra beveik 500), ji parodo mechanizmą, kaip galėjo susiformuoti klasikinės karinės-istorinės dainos ir kodėl jose nėra istorinių įvykių.

Lygindama visus užfiksuotus dainos „Kam tu sprogsti, ažuolėli“ variantus, V. Ivanauskaitė pašėbi, kad juose įvairios „japoniškos“ realijos gausiai varijuoja, o vėliau užrašytuose variantuose jų iš viso nebelieka. Šis reiškinys aiškinamas tuo, kad ilgainiui šio karo įvykiai pasimiršo ir tapo nebeaktualūs. Tik dainų pateikėjai primena, kad tai apie „japonską vainą“. Dar daugiau: pirmasis dainos „Kam tu sprogsti ažuolėli“ tekstas 1899 m. užrašytas J. Basanavičiaus ir paskelbtas 1902 m. „Ožkabilių dainose“, t. y. dar prieš Rusijos-Japonijos karą. Tik po keleto metų ši daina papildyta įvairiomis japonų karo realijomis, kurių po kurio laiko vėl nebeliko. Dainininkai prisimena arba perima jau tik trumpuosius, lyriškuosius variantus be realistiinių karo vaizdų. Vadinasi, įsiliejantys ir išnykstantys aktualūs motyvai rodo „dainos atvirumą“ (Ivanauskaitė 2003: 19), folkloro gyvavimo arba nykimo procesą ir tai, kad tvariausi yra konceptualūs dalykai.

Ši daina iliustruoja ir kita: motyvų bendrumą, o gal jų

perėmimą iš kaimyninių tautų folkloro. Pavyzdžiui, kelio laišymo motyvas, kuris, Aleksandro Potebnios duomenimis, slavų tradicijoje turi gilius apeigines šaknis. Todėl manoma, kad kelio laišymo motyvas į lietuviškas dainas įsiliejo iš baltarusių ir ukrainiečių dainavimo tradicijos (Ivanauskaitė 2003: 17).

Remiantis aptartuoju ir daugeliu kitų dainų pavyzdžių, galima sakyti, kad poetinių motyvų konceptualumas yra ilgaamžiškiausias dalykas. Vadinasi, gali būti, kad klasikinėse karinėse-istorinėse dainose yra nunykę ikirašytiniu laikotarpiu egzistavę karus su kryžiuočiais ar dar ankstesnius laikus liudijantys epiniai elementai. Žinia, jie galėjo išnykti arba jų galėjo nebūti dėl to, kad moterys visais laikais buvo pagrindinės dainuojamosios tautosakos saugotojos, perdavėjos, galbūt – iki tam tikro laiko – ir kūrėjos. Vėlyva rašytinė kultūra, menkas vyrų išsilavinimo lygis lėmė žodinės kūrybos dominavimą.

TARPUKARIO LIETUVOS (1918–1940) LAIKOTARPIO DAINOS¹⁶

Tarpukario Lietuvos karinės-istorinės dainos taip pat priklauso vėlyvųjų dainų sluoksniui. Jos kurtos klasikinės ir naujosios dainuojamosios tautosakos bei literatūrinės kūrybos fone. Folklorinė žodinę tradiciją palengva keitė rašytinė. V. Ivanauskaitės manymu, šis laikotarpis galėtų žymėti senosios tradicinės kultūros saulėlydį ir literatūros aušrą, tačiau „visiško susilieimo neįvyko. Lietuviams

¹⁶ Poskyris parengtas pagal V. Ivanauskaitės (Ivanauskaitė 2004: 7–50) įvadinį straipsnį ir leidinį „Nepriklausomybės kovų dainos“ (1998).

niekada nepakakš poezijos, jiems visuomet reikės dainų“ (Ivanauskaitė 2004: 50).

Dėl rašytinės kultūros stiprėjimo tuo laiku ėmė daugėti (ir išliko vėliau) pavienių nežinomų autorių dainų. Vienos jų savo menine verte prilygsta klasikinei dainuojamajai tautosakai, kitos laikomos menkavertėmis visais atžvilgiais. Tačiau net ir „gerieji“ anoniminės autorinės kūrybos kūrėniai neatitinka grynojo folkloro kūrinių apibrėžties, nes neturi variantų. Be to, turimas vienietinis užrašytas variantas gali būti ir ne vienintelis, jo sklaida žodinė ir nekontroliuojama.

Folkloro vertingumo lygmenų nustatymo klausimas jau nuo pat tautosakos rinkimo pradžios iškreipė tikrąją padėtį. Dainuojamąją tautosaką tyrinėjant diachroniškai, labai aiškiai pasirodo, kokia sudėtinga ir daugiabriaunė ši problema. Pavyzdžiui, XX–XXI a. dalis plačiai dainuotų ir tebedainuojamų karinių–istorinių dainų: „Ant kalno mūrai“, „Augo girioj ąžuolėlis“, „Balnokim, broliai, žirgus“, „Vai, ko nusižvengei, bėrasai žirgeli“ ir kt. nebuvo laikomos archajiškomis, „tikromis“ ir vertomis užrašinėti. Todėl jų populiarumas yra atvirkščiai proporcingas tautosakos archyvuose užrašytų variantų skaičiui.

Karinių–istorinių dainų tematiką XX a. pirmojoje pusėje diktavo sparčiai besivystantis pasaulis ir ypač istoriniai įvykiai Lietuvoje. Be to, Vakarų Europoje jau kuris laikas sklاندė nacionalizmo idėjos, įkvėpusios nacionalinių valstybių kūrimąsi tautinės kultūros pagrindu. Lietuvių kalba ir folkloras sąmoningai pasirinkti kaip pamatiniai

Lietuvos valstybės tapatumo dėmenys. Tarpukario dainuojamojoje tautosakoje ryškiausiai atsispindi nepriklausomybės kovos, Lietuvos kariuomenės organizavimas, Vilniaus krašto okupacija, Dariaus ir Girėno skrydis.

Susikūrus nepriklausomai valstybei, bene pirmąkart istorijoje pradėta kurti ir lietuviška Lietuvos kariuomenė, kurią organizavo iš carinės kariuomenės Rusijoje grįžę karininkai. Nepriklausomybės kovose 1918–1920 m. savanorių kariuomenės būriams teko kautis už Lietuvos laisvę su bolševikais, bermontininkais, lenkais. Nežiūrint įvairių sunkumų ir teritorinių praradimų, nepriklausoma Lietuvos Respublika kūrė modernų gyvenimą, daug pasiekta ekonomikos, švietimo bei kultūros srityse.

Stiprėjo ir Lietuvos kariuomenė, ugdyti profesionalūs karininkai. Tarpukaryje Lietuvos jaunuoliams kariuomenė tapo ne tik karo meno ir vyriškumo mokykla, bet ir visapusiško lavinimosi vieta. Tuo buvo rūpinamasi valstybiniu lygiu. Rimtai žiūrėta ir į kareivių dainų repertuarą: raginta jį peržiūrėti bei atnaujinti. Skatinta rinkti karių dainuojamas dainas, buvo sudaryti metodiniai nurodymai, kaip šį darbą tinkamai atlikti.

Griežtai pasisakyta prieš slaviškų dainų, kurias galėjo platinti anksčiau tarnavusieji carinėje Rusijos kariuomenėje, įsiliejimą į lietuvišką repertuarą. Tai laikyta nepriimtiniu ir kuo greičiau šalintinu dalyku, nederančiu su tuo metu ypač propaguotomis tautiškumo idėjomis.

Prie paminklo Žuvusiems už tėvynės laisvę 1920 m. Seinių krašte. V. Jocio nuotr.

Savaime suprantama, kad pirmaisiais lietuviškos kariuomenės metais savanoriai natūraliai kylantį poreikį dainuoti tenkino dainuodami gimtojoje aplinkoje išmoktas dainas. Tačiau greitai paaiškėjo, kad jų nepakanka. To meto kareivių prisiminimuose rašoma, kad ypač nesisekė tas dainas dainuoti žygiuojant. Kariuomenės ir visuomenės veikėjai spaudoje ragino kompozitorius kuo greičiau sukurti dainų, tinkamų dainuoti žygiuojant. Leisti specialūs karių dainų dainynėliai.

V. Ivanauskaitė, remdamasi nepriklausomybės kovas menančiais tekstais ir liaudies dainų archyve esančia dainų medžiaga, teigia, kad vaikų daina „Pelėda“ arba „Išėjo tėvelis į mišką“ (Vk 305) laikoma populiariausia Lietuvos savanorių daina (Ivanauskaitė 2004: 15). Atsakyti, kas lėmė šios dainos sėkmę, ne taip ir sunku: nesudėtinga melodija ir tekstas. Muzika sudėta iš aiškaus ritmo ir trigarsio tonais bei sekvencijomis grįžtos įsimenamos melodijos. Poetinis tekstas lyg vaikiškai nekaltas, bet turintis ir perkeltinę prasmę. Vienos ar kitos dainos pasirinkimą lėmė ir joje esantys „reikalingi“ žodžiai, kaip antai minėtoje dainoje „šauti“, „išeiti į mišką“ ir pan.

Į karių repertuarą įsiliejo lengvai transformuojamos klasikinės arba naujos dainos, į kurių tekstus buvo galima įterpti tuo metu aktualius dalykus. Tačiau pastebėta, kad, kitaip negu dainose apie Rusijos-Japonijos ar Pirmąjį pasaulinį karus, kuriose vyravo epiškas, „tarpukario dainose daugelis senųjų motyvų atgimė ir suklestėjo iš naujo“. Išėjimo į karą, žinios perdavimo, kario mirties motyvai ir žirgo folklorinis įvaizdis padėjo išryškinti nepriklausomybės kovų prasmę ir didingumą (Ivanauskaitė 2004: 17).

Klasikinius folklorinius motyvus ir įvaizdžius savo kūryboje naudojo to meto poetai, tikėtina, jų pavyzdžiu sekė ir nežinomi naujosios dainuojamosios tautosakos kūrėjai. Tačiau klasikiniams motyvams siekta suteikti papildomos vertės: kova ir mirtis peržengia asmenines kario ir jo šeimos ribas ir tampa herojišku poelgiu dėl Tėvynės, dėl Lietuvos. Akivaizdu, kad tai yra romantizuotas požiūris, kita vertus, tai yra kariuomenės ideologijoje sąmoningai naudojama motyvacinė priemonė, atsispindėjusi oficialiame diskurse ir individualioje asmens kūryboje. Klasikinių dainų autorėms (tarus, kad jas kūrė moterys) rūpėjo ne heroizmas, bet mylimojo, sūnaus, brolio, tėvo ir šeimos maitintojo netektis.

Herojiškos mirties vaizdinį papildė išplėtoti karių laidojimo, kapų dabavimo motyvai, kurių jau buvo pasirodę ir Pirmojo pasaulinio karo dainose. Su Lietuvos valstybingumu naujojoje dainuojamojoje tautosakoje atsirado ir nauji motyvai: meilė tėvynei, pareiga ją saugoti ir ginti. Tautiniai interesai iškeliami aukščiau už asmeninius. Tačiau meilės jausmo asmeniui motyvai, būdingi tuo metu ypač populiarėjantiems romansams, ir karinėse-istorinėse dainose išlieka dažni. Kuriamas romantizuotas mylimosios paveikslas, jausmai reiškiami atvirai, dramatiškai.

Dainų kūrybos naujovės kilo ne tik iš kasdienės aplinkos, bet ir iš literatūros kūrinių. Lietuvių rašytojai, poetai dažnai naudojo liaudies kūrybą ir kaip įkvėpimo šaltinį, ir kaip struktūrinį modelį. Natūralų karinių-istorinių dainų kūrybos procesą iš dalies į savo rankas perėmė karinė vadovybė. Imta rūpintis karių dainų repertuaru ir muzikiniu lavinimu, naujų aprobuotų dainų buvo mokoma specialiai. Taip per gana trumpą laiką susiformavo dainų grupė, į kultūros istoriją bei folkloristiką įėjusi *žygio dainų* pavadinimu. Žygio dainos nuo kitų karinių-istorinių dainų skyrėsi stiliстика, motyvais. Imta gretinti bernelį artoją ir bernelį karį ir siekti pripažinimo, kad karys yra toks pat šaunus, vyriškas ir svarbus kaip ir artojas. Karinė tarnyba savaime imta sieti su miesto aplinka ir kultūra, dainose atsirado miestietiško gyvenimo atributų.

Plito šios dainos taip pat naujais būdais. Tarnaudami kariuomenėje, kariai išmoktas dainas užsirašinėjo sąsiuvinuose. Nauda buvo dvejopa. Kariui – rašymo įgūdžių įtvirtinimas, kultūros istorijai – naujojo folkloro įamžinimas. Kariškos arba kariškių dainuotos dainos sklido kariams bendraujant su sodžiaus jaunimu, vėliau, baigus tarnybą, dainuojant tas daineles savo gyvenamoje aplinkoje. Prie to prisidėjo tarpukaryje gana gausiai leisti karių dainų dainynėliai.

Su istoriniais, visuomeniniais įvykiais ir rašytine bei miesto kultūra glaudžiai susijusios ir kitos tarpukario populiarios karinės-istorinės dainos, kuriose apdainuojamas soštinės Vilniaus ir krašto netekimas (1920–1939) bei lakūnų Dariaus ir Girėno skrydis per Atlantą (1933).

Vilniaus krašto padėtis ir lietuvių gyvenimo sunkumai okupuotame krašte tarpukario Lietuvoje buvo skaudi problema, įvairiai reikšta viešojoje erdvėje. Per spaudą, mokyklas, visuomenines organizacijas, bažnyčią ir kt. žinios pasiekdavo atokiausias Lietuvos vietas ir žmones, niekada nebuvusius Vilniuje. Antai visuomeninė organizacija „Vilniui vaduoti sąjunga“, veikusi 1925–1938 m., propagavo Vilniaus krašto atgavimo idėją imantis tik kultūrinių priemonių. Neskaitant kitos veiklos, sąjunga leido žurnalą „Mūsų Vilnius“. Švietimo ministerija 1927 m. leido mokyklose kalbėti Vilniaus maldą į Aušros vartų Dievo Motiną. Į mokyklines programas buvo įtraukti kai kurie Vilniaus tematikos bei lakūnų Dariaus ir Girėno žygdarbi apdainuojantys lietuvių poetų kūriniai: tai ypač pasitarnavo jų plačiai sklaidai ir adaptacijai dainuojamojoje tautosakoje.

V. Ivanauskaitė, aptardama Vilniaus vadavimo dainas, nurodė tokius pagrindinius jų motyvus: Vilnius – lietuviams gyvybiškai reikalinga istorinė soštinė; žygio į Vilnių, t. y. lietuvių sugrįžimo į istorinį savo centrą, vaizdas; okupuoto Vilniaus krašto lietuvių vargai (Ivanauskaitė 2004: 34–36). Pačios populiariausios XX a. pradžios Vilniaus vadavimo dainos dainuojamos iki šiol: „Vai, ko nusižvegei, bėrasai žirgeli“, „Vilniaus miesto žali bromai“ ir kt. Apibendrinama Vilniaus vadavimo tematikos dainas, V. Ivanauskaitė nurodė, kad Vilniaus

kaip miesto įvaizdis apskritai lietuvių kultūroje yra mitologizuotas ir sakralizuotas, savotiška „pažadėtoji žemė“ (Ivanauskaitė 2004: 42).

Vilniaus krašto problematika sužadino to meto ir vėlesnių laikų folkloristų dėmesį ir šiai karinių–istorinių dainų grupei, ir viso krašto dainuojamajai tautosakai. Jau 1923 m. gruodžio 29 d. Lietuvių mokslo draugijos posėdyje J. Basanavičius skaitė paskaitą „Vilnius lietuvių dainose“. 1938 m. J. Balys parengė Vilniaus krašto tautosakai skirtą ketvirtąjį „Tautosakos darbų“ tomą „Vilniaus krašto lietuvių tautosaka“. Po Antrojo pasaulinio karo apie Vilnių dainuojamojoje tautosakoje rašė P. Jokimaitienė (Jokimaitienė 1982: 112–121), Gražina Krivickienė–Guštaitytė („Vilnius lietuvių liaudies dainose“, 1970), V. Ivanauskaitė (Ivanauskaitė 2004: 31–43) ir kt.

Išskirtinį ir įsimintiną XX a. pirmosios pusės istorinį įvykį – Dariaus ir Girėno skrydį per Atlantą 1933 m. liepos 15 d. ir lakūnų žūtį – tauta taip pat įamžino savo dainose. „Lituanikos“ palydos Niujorke, lakūnų skrydis ir jų laukimas Kaune bei Dariaus ir Girėno mirtis ir laidotuvės – pagrindiniai šios istorijos momentai. Dainų tekstuose jaušta tikroviškų detalių, ypač mėgta apdainuoti katastrofos metu nesudužusį Dariaus laikrodį, spaudoje sklandžiusią mintį, esą lėktuvą pašovę vokiečiai. Bet viena svarbiausių šio įvykio detalių, teikusi peno profesionalų ir mėgėjų kūrybai – lakūnų testamentas. Pagrindinė jo mintis – aukojimasis dėl Lietuvos garbės ir gerovės – tapo daugelio kūrinių leitmotyvu.

XX A. ANTROSIOS PUSĖS DAINOS¹⁷

Visomis prasmėmis naujas etapas Lietuvos valstybės gyvenime prasidėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą ir užsitęsė iki XX a. paskutiniojo dešimtmečio. Kariniai, politiniai, visuomeniniai įvykiai sugulė į Antrojo pasaulinio karo, pokario bei partizanų dainų posmus. K. Aleksynas, rengęs šios tematikos LLD tomus, teigia, kad „Per šį sunkių išbandymų, praradimų, fizinių bei dvasinių kančių laikotarpį radosi tiek *visuomeninį skambesį* [išryškinta L. P.] turinčių dainų, kiek jų, galima drąsiai teigti, nebūta kokiu kitu tautos istorijos tarpsniu.“ Savaiame suprantama, kad ši dainuojamosios tautosakos dalis priskirtina vėlyvajam sluoksniui arba „moduliuotam“ tautosakos tęsiniumi (Aleksynas 2005: 7).

Kaip ir tarpukario ar dar kiek ankstesnių laikų dainos, šio laikotarpio karinės–istorinės dainos glaudžiai susijusios su rašto kultūra. Skirtumas tas, kad šiuo laikotarpiu poezija, pritikusį virsti dainomis, dažniausiai turėjo glūdėti atmintyje arba saugiai paslėptuose užrašuose. Dainuoti ją garsiai arba nepatikimoje draugijoje buvo pavojinga. Okupantų atneštas ir planingai bei atkakliai diegtas nelietuviškas repertuaras netrukus tapo parodijuojamu

objektu. Valdžia greitai susivokė, kad reikia kurti tinkamai orientuotą, lietuvišką „tarybinį“ repertuarą ir „revoliucinę“ tautosaką. Tuo pačiu metu liaudis, ypač inteligentija ir studijuojantis jaunimas kūrė antitarybinę tautosaką.

1941 m. prasidėjus masiniams trėmimams į Sibirą, poezija ir dainos tapo ta sritimi, kuri išlaisvindavo sunkiai išstveriamos tikrovės sukeltas emocijas. Vokiečių kariuomenės įėjimas į Lietuvą tik trumpam apramino nuo bolševikų siautėjimo ir tremties įsibaiminusių žmones. Pasirodė, kad ir vieni, ir kiti yra savų tikslų siekiantys okupantai: taip lakoniškai ir sarkastiškai apibendrinama to meto dainose.

Margame karo meto dainų pluošte humorištinio politinio pobūdžio dainų grupė yra išskirtinė. Karo meto dainose, taip pat kaip ir kitų laikotarpių karinėse–istorinėse dainose, aktualūs tradiciniai kario atsisveikinimo su artimaisiais, mylimąja ir gimtąja aplinka motyvai. Atsiranda mintis vėl atsikvoti Lietuvos nepriklausomybę.

Antrojo pasaulinio karo baigtis grąžino į trumpąją prieškarinio okupacijos situaciją, šįkart užsitęsusių bent pusę šimtmečio: „tarybinės tautosakos“ rinkimas, konkursinė ar priverstinė jos kūryba ir pan. Ir, žinoma, draužas bet koks nepriklausomos Lietuvos prisiminimas arba pasipriešinimą bolševikų tvarkai įkvepiančios dainos. Toks repertuaras, patekęs į lietuvių tautosakos rankraštyną, buvo slepiamas tarp kitų rankraščių ir neregistruojamas. Pagrindinė tuomet viešai nedainuotų, slėptų dainų mintis – apverčiamas tėvynės Lietuvos laisvės praradimas. Tik XX a. pabaigoje Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šios dainos grąžintos į viešai prieinamus rinkinius.

Ilgainiui pradėtos kurti ar adaptuoti tarybinį gyvenimą, sovietų vadus ir panašius dalykus apdainuojančios dainos. Nemaža dalis „privalomos tarybinės tautosakos“ buvo sukurta falsifikuojant anksčiau dainuotas dainas, įterpant ar pakeičiant vieną kitą eilutę einamojo laiko aktualijomis. Kaip prisimena K. Aleksynas, ypač „nusipelnė“ Vilniaus pedagoginio instituto studentai lituanistai (Aleksynas 2005: 29–30).

Vienas siaubingiausių pokario vykusių dalykų – trėmimai į Sibirą. Tremtinių dainose apdainuojamos dramatiškos situacijos: nuo suėmimo, išvežimo, gyvenimo ar mirties tremtyje iki grįžimo ar svajų grįžti į Lietuvą. Specialus tremtinių repertuaras atsirado ne iš karto, iš pat pradžių dainuotos dar iki šio baisaus gyvenimo posūkio tarpukariu ar anksčiau kurtos dainos. Pagrindinis tremtinių dainų motyvas – tėviškės ilgesys.

Į kalėjimus, o vėliau į Sibiro konclagerius patekdavo ir pokario pogrindžio kovose dalyvavusieji arba bent įtariami neklusnumu valdžiai. Politiniai kaliniai, kaip ir tremtiniai, dainavo visa lietuviška, ką prisiminė dainavę Lietuvoje. Tarp politinių kalinių buvo daug inteligentiškų, kūrybingų žmonių, kurie savo nepakeliamą būtį pildė juos pačius ir nelaimės draugus įkvepiančia kūryba. Tačiau šiose dainose, pasak K. Aleksyno, maža šviesių spalvų, nors pagrindinis

¹⁷ Poskyris parengtas pagal K. Aleksyno darbus (Aleksynas 2005: 7–50; Aleksynas 2009: 7–46; Aleksynas 1992: 3–97).

tikslas – laisvė“ (Aleksynas 2005: 48–49).

Pokariu vykusio ginkluoto pasipriešinimo okupantams epizodai sudėti į partizanų dainų posmus. Manoma, kad Lietuvoje per palyginti labai trumpą laiką niekada nebuvo sukurta tiek daug ir tokių įvairių dainų kaip pokariu (Aleksynas 2009: 7). Partizaninių kovų amžininkai savo prisiminimuose pabrėžia, kad dainos ir dainavimas buvo pagrindinė emocinė atrama. Dainuotos klasikinės ir naujosios liaudies dainos, romansai, pripažintų ar žinomų (identifikuotos pavardės) poetų eilėraščiai, tapę dainomis. Tačiau bene labiausiai tiko tarpukariu sukurtos nepriklausomybės kovų dainos. Sprendžiant iš išlikusių partizanų dainų repertuaro, dainingiausi buvę Dzūkijos partizanai.

Sovietmečiu partizaninis judėjimas vadintas „banditų siautėjimu“, tad ir partizanų, kaip ir tremtinių bei politinių kalinių, dainos tuo metu buvo ideologiškai nepriimtinos ir pavojingos. Tokios dainos arba komentarai apie jas, kaip ir tremtinių dainos, buvo šiek tiek perdirbamos, pritaikomos, kad nekeltų pavojaus šias dainas padainavusiems ir jas užrašiusiems. Taip radosi nemažas pluoštas „tarybinės tautosakos“. Plito partizanų dainos sakytiniu ir rašytiniu būdu, dalis mažai populiaraus repertuaro išliko tik dėl to, kad buvo užrašytos dainų sąsiuvinuose arba atsiminimuose.

Partizanų dainų masyvą K. Aleksynas yra linkęs komponuoti į vientisą siužetą arba *partizano istoriją*. Ji dėliojama į tokią struktūrą: išėjimas iš namų, atsisveikinimas, gyvenimas miške, kovos ir žūtis, pomirtinis pagerbimas, gedėjimas (Aleksynas 2009: 9).

Dainų turinys ir nuotaika leidžia sakyti, kad tam tikra jų dalis buvo sukurta partizanavimo pradžioje. Jaučiamas tikėjimas savo teisumu ir pergale, ryžtas, drąsa, valiūkiškas linksmumas. Ilgainiui dainų tekstuose atsirado vis daugiau nerimo, skausmo dėl žūstančių bendražygių ir blėstančių vilčių laimėti šią nelygią kovą. Tačiau nuostata, kad „kiekviena žūtis tėvynės labai yra didžiai prasminga“, išliko (Aleksynas 2009: 12–24).

KARINIŲ-ISTORINIŲ DAINŲ MELODIKA¹⁸

LLD karinių-istorinių dainų šešiatomyje esančios melodijos leidžia sakyti, kad muzika taip pat yra dviejų pagrindinių sluoksnių, su išlygomis vadintinų *klasikiniu* ir *naujuoju* muzikiniu folkloru. Tačiau yra ir *tarpsluoksnis*, kuriam būdingi ir klasikinės, ir naujosios dainuojamosios tautosakos bruožai. Tiesa, jie lengviau apibrėžiami analizuojant tekstus, o ne melodijas. Klasikinių karinių-istorinių dainų melodikai yra būdinga polifonija, monodija, paralelinis daugiabalsumas ir homofoninis-harmoninis stilius. Visos XX a. antrosios pusės naujųjų karinių-

istorinių dainų melodijos yra homofoninio-harmoninio stiliaus. Ž. Ramoškaitės manymu, maždaug ketvirtadalis jų yra išlaikiusios šiojį tokių ryšį su klasikinėmis. Kiti trys ketvirtadaliai melodijų priskirtinos vėlyvojo sluoksniu arba šiuolaikiniam muzikiniam folklorui. Jame dominuoja romansinės melodijos ir nežinomų arba žinomų autorių sutautosakėjusios melodijos: kūrinių replikos, improvizacijos, artimi sekimai ir pan. Naujųjų karinių-istorinių dainų muzikoje regioniniai požymiai išnykę.

Feodalizmo epochai (XIV–XVIII a.) priskiriamų dainų melodijos yra stilištiškai visiškai kitokios negu Antrojo pasaulinio karo, pokario, tremtinių, politinių kalinių ir partizanų dainų melodijos. Melodinių atitikmenų tarp jų, galima sakyti, nėra. Šiojį tokių bendrumą rodo tik gana formalūs ritmo ir formos parametrai. Kuriant naujas karines-istorines dainas, bene labiausiai mėgtas trijų dalių metras, valsiškos melodijos buvusios labai populiaros. Trijų dalių metras gana dažnas ir klasikinių dainų melodijose. O priešaktis laikomas naujųjų liaudies melodijų požymiu.

Antrojo pasaulinio karo ir pokario, tremtinių, politinių kalinių ir partizanų dainų muzika – jų atsiradimo ir gyvavimo laikotarpio muzikinis atspindys. Dominuoja individualios kūrybos pradai, todėl melodijos labai įvairuoja. Rašytinė tradicija jau nuo XIX a., o ypač nuo XX a. pradžios ėmė viršų sakinės atžvilgiu, nors iki tol šios tradicijos veikė viena kitą. XX a. antrojoje pusėje situacija pasikeitė taip kardinaliai, kad, pasak Ž. Ramoškaitės, XX a. naujųjų karinių-istorinių dainų kūrėjai „senųjų karinių-istorinių dainų nebemokėjo ar net jų nebuvo girdėję. Jie buvo pamėgę kitokias dainas“ (Ramoškaitė 2005: 56). Ir nors ne visos jos aukšto meninio lygio, tačiau ryškiausios priklauso „lietuvių folkloro aukso fondui, kuriame išsitenka ne tik archajiška, klasikinė, bet ir naujųjų laikų dainuojamoji liaudies kūryba“ (Ramoškaitė 2009: 47).

XX a. dainas kūrė daugiau ar mažiau apsišvietę vyrai ir moterys, tačiau tikrai originalios autorinės kūrybos nėra labai daug ir ji dažniausiai gali būti identifikuojama. Išties melodijos ar jų epizodai „sklandė ore“ ir keliavo labai lengvai. Todėl, kaip rašo Ž. Ramoškaitė, melodijų „kūryba“ „pateikėjų suvokiama tarsi savaime egzistuojantis fenomenas, nereikalaujantis kūrybinių pastangų ir pačios kūrybos“. Aplinkoje girdėtos melodijos buvo pritaikomos nejučia, tad neretas autorius mėgėjas neabejodamas galėjo sakyti, kad melodiją sukūrė jis pats. Šis reiškinys nėra naujas: taip melodijos keliavo po visą Europą nuo XV a., o gal ir dar anksčiau (Ramoškaitė 2005: 52–54). Teksto viršenybę prieš muziką įtvirtino ir nuo XIV a. leisti vokiški giesmynai. Viena arba labai artima melodija buvo giedama keletas ar net keliolika skirtingų tekstų. Leidėjai giesmynus dažnai spausdindavo be gaidų, nurodydami, pagal kokią žinomą melodiją reikia giedoti vieną ar kitą giesmę. Melodijų spausdinimo kaštai buvo dideli, be to, natas skaitė dar mažiau papapiliję negu tekstus.

¹⁸ Poskyris parengtas pagal Ž. Ramoškaitės darbus (Ramoškaitė 2005: 51–63; Ramoškaitė 2009: 47–53).

Lina Petrošienė KU konferencijoje V. Jocio nuotr.

Muzikinis neraštingumas lėmė ir tai, kad melodijos žmonių dainų sąsiuvinuose užrašytos kur kas rečiau negu tekstai. O atmintyje saugomos melodijos dėl aplinkoje skambančios muzikos kaipmat „apauga“ naujomis intonacijomis. Dėl istorinių, socialinių ir ekonominių pokyčių, žmonių migracijos paštebimi ir tam tikri muzikinių įtakų dėsniumai. Pavyzdžiui, XIX a. lietuvių folklore ypač padaugėjo slaviškų melodijų. XX a. pradžioje, vokiečių okupacijos metais Lietuvoje daugėjo vokiškų ir tarptautinių identifikuojamų ir neidentifikuojamų autorių melodijų. Laisvoje tarpukario Lietuvoje per radiją, restoranuose ir namie grojamas plokšteles skambėjo užsienietiška muzika, pasiekdavusi atokiausius Lietuvos kampelius. XX a. vidurio okupacijų metais svetima muzika atsklido su atėjūnais ir iš rytų, ir iš vakarų. Sovietmečiu per radiją transliuotos sovietinės masinės dainos. Jų melodijos pritaikytos kuriant humoristinio pobūdžio karo ar pokario dainas-parodijas. Kaip pabrėžė Ž. Ramoškaitė, „pirmąsyk mūsų folklore atsiranda sąmoningai ironiška žinomos melodijos arba visos dainos interpretacija“ (Ramoškaitė 2005: 63). Beje, partizanų dainose tokių melodijų nėra. Bet partizanų dainose esama lietuviškoms karinėms dainoms nebūdingų minorinių melodijų. Jos, tikėtina, įsiskverbė per kariuomenės orkestrų kapelmeišterius, kadaise tarnavusius caro kariuomenėje. Be to, slaviškos intonacijos jau buvo atklydusios su romansais (Ramoškaitė 2009: 49). Antrojo pasaulinio karo ir pokario metu lyriškų romansų, literatūrinės kilmės dainų melodijos buvo ypač mėgtos ir labai „parankios naujoms teksto interpretacijoms bei

visai naujaijai kūrybai“ (Ramoškaitė 2005: 62). Kai kurie liaudies poetai gana vykusiai pritaikė romansų melodijas savo eilėms. Būta tokių mėgtų ir „patogių“ melodijų, pagal kurias, šiek tiek varijuojant ir prisitaikant pagal teksto metroritmą, dainuota net iki dvylikos skirtingų tekstų. Kartais vienos dainos melodijoje „sutelpa“ lietuviško ir rusiško romansų bei lietuvių liaudies dainos muzikiniai fragmentai (Ramoškaitė 2009: 53).

Retrospektyvi karinių-istorinių dainų melodikos apžvalga rodo, kaip santykinai greitai gali būti sukurtas ir įsigalėti naujas muzikinis klotas: „naujas melodinis sluoksnis ir atitinkamas muzikinis mąstymas gali rašti vos per kelis dešimtmečius ir netgi kelerius metus“ (Ramoškaitė 2009: 49). Tiesa, taip gali atrodyti, jeigu bus pamirštas *tarpsluoksnis*: šiuo atveju XIX a.–XX a. pradžioje vykusio folkloro ir literatūros bei profesionalios muzikos sąveika. XX a. raidos tempai pagreitėjo plėtojantis socialinei-ekonominei, techninei pažangai, uždaroms kaimo bendruomenėms atsiveriant įvairiopiems ryšiams, aktyvėjant žmonių migracijai.

Lyginant ir vertinant klasikinę ir naująją dainuojamosios tautosakos sluoksnius bei *tarpsluoksnį* pagal jų meniškumą, dažniausiai linkstama klasikinės dainuojamosios tautosakos pusėn. Laimė, į naujųjų dainų meninio lygio trūkumus šiandien jau žvelgiama sąmoningai ir atlaidžiai. Suvokiama, kad tuo metu žmonėms pirmiausia rūpėjo svarbi idėjinė šių dainų prasmė.

APIBENDRINIMAS³

Karinių-istorinių dainų žanro diachroninis pjūvis rodo radikalią kokybinę slinktį nuo lyriškos, istorinių faktų savyje nesutelkusios liaudies poezijos ir muzikos iki vos ne istoriniais dokumentais tapusios autorinės ar anoniminės epiškos dainuojamosios poezijos. Lyrinėje liaudies poezijoje fiksuoti karo semantinio lauko konceptai, pasirodo, yra universalūs ir ilgaamžiai. Drauge su lakonišku turiniu jie kalba apie tautos (tiesa, gal moteriškosios jos dalies?) mentalitetą. Dainose daugėjant realybės detalių, stiprėja epiškumas, o kartu ir vyriškasis pradai dainuojamojoje tautosakoje. Tačiau tai sąlygiška. XX a. vidurio „romansizuotose“ karinėse-istorinėse dainose vyriškasis ir moteriškasis pradai beveik nebeatskiriami.

Galimybė į žanrą pažvelgti istoriškai numato tam tikrą objekto vertės sampratą. Apšvietos amžiaus idėjos liaudies kalbą ir kūrybą iškėlė į tokį lygmenį, kuris vėliau, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje leido joms tapti nacionalinių valstybių tvėrimo pagrindu. Tai yra etninės kultūros ir kalbos vertės makrolygmuo. Mikrolygmenyje folkloro vertė nuštatintą svarstant, kas yra autentiška ir neautentiška, tikra ir netikra ir pan. Toks skirstymas folkloro, taip pat ir dainuojamosios tautosakos viduje vyko visą XX a. ir turėjo tiek teigiamų, tiek neigiamų pasekmių. XXI a. tyrėjų pasisakymai apie karines-istorines dainas ir jų vertę įgijo kur kas objektyvesnį pavidalą. Pasimatė ne tik jų meniškumas, bet ir kiti kompleksiški susiję vertybiniai dalykai.

Nuštatindamas vertę ir eliminuojant tam tikrus folkloro sluoksnius iš viešosios apyvartos atimama galimybė objektyviai kalbėti apie objektą. Karinių-istorinių dainų žanro visumoje aiškiai trūksta tam tikrų grandžių. Galima tik įsivaizduoti lietuvių kareivių, įvairiais istoriniais laikotarpiais tarnavusių kitų valstybių kariuomenėse, dainuotą nelietuvišką repertuarą. Jeigu XX a. pradžios ir ankstesnių laikų situacijos atkurti beveik neįmanoma, tai sovietmečio laikotarpis dar galėtų atskleisti svarbių dėsnų.

Šiuolaikinėje Lietuvos kariuomenėje lietuviška dainuojamoji tautosaka yra tam tikra dalis viso ir gana įvairaus muzikinio repertuaro. Ji naudojama epizodiškai ir laikoma simboliu lietuvių reprezentuojančiu elementu. Intensyvus klasikinio folkloro aktualizavimas arba naujojo folkloro kūryba, kaip rodo XX a. istorija, priklauso nuo politinės valios arba iš išorės kylančių grėsmių.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksynas Koštas. 1992. Rezištencijos dainos, *Tautosakos darbai*, t. 1 (8): 33–97.
- Aleksynas Koštas. 2005. Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XIX: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 5: *Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*: 7–50.
- Aleksynas Koštas. 2008. Karo metais užrašytos kariškos dainos,

Tautosakos darbai, t. 36: 254–262.

Aleksynas Koštas. 2009. Partizanų dainos, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*: 7–46.

Balys Jonas. 1935. Nuo žirgo kritęs bernelis: vienos liaudies dainos nagrinėjimas, *Tautosakos darbai*, t. 1: 142–178.

Balys Jonas. 1967. Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos, *Aidai*, Nr. 1: 46–48. Prieiga per internetą: http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5158:kn&catid=317:1-sausis&Itemid=362 [žiūrėta 2017-08-05].

Bartschas Christianas. 2000. Apie dainų tekstus, *Dainų balsai*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija: 48–57.

Biržiška Mykolas. 1920. *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos*. Vilnius: Švyturys.

Čiurlionytė Jadvyga. 1969. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga.

Didžiojo karo laikų lietuvių dainos. 1927. Surinko Jonas Norkus. Kaunas: Vairas.

Griškus Arvydas. 2012. Iš miesto į kaimą: Lietuvos karo lakūnų gyvenimo kaita 1991–2012 metais, *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, Nr. 1 (3), 1 d.: 55–65.

Griškus Arvydas. 2013. Lietuvos karo aviacijos tradicijos 1991–2012 m.: tęstinumo ir inovacijų problemos, *Res humanitariae*, t. 13: 136–159.

Griškus Arvydas. 2014. Ribos tarp „savo“ ir „kito“ šių dienų Lietuvos karo aviacijoje, Savoniakaitė V. (sud.). *Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais*: 307–339. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Griškus Arvydas. 2016. *Lietuvos karo aviacijos lakūnų veikla ir gyvenimo XX a. pabaigos–XXI a. pradžios socialiniame ir kultūriniame kontekste*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Ivanauskaitė Vita. 2000. Vėlyvosios karinės-istorinės dainos (rinkimo, skelbimo ir vertinimo kontekstai), *Tautosakos darbai*, t. 20: 198–210.

Ivanauskaitė Vita. 2002. Karo dainų kūrėjos ir kūrėjai, *Tautosakos darbai*, t. 23: 26–38.

Ivanauskaitė Vita. 2003. Naujos folkloro kūrybos tendencijos karinėse-istorinėse dainose (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia), *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 3: 7–52.

Ivanauskaitė Vita. 2004. Tarpukario Lietuvos dainos: kolektyvinės ir individualios kūrybos sintezė, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XVIII: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 4: 7–50.

Ivanauskaitė Vita. 2005. *Folklorinės tradicijos kaita lietuvių karinėse-istorinėse dainose*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Ivanauskaitė Vita. 2006. Mirtis ir laidotuvės vėlyvosiose karinėse-istorinėse dainose: folkloriniai naujos istorinės patirties atspindžiai, *Tautosakos darbai*, t. 32: 161–179.

Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita. 2011. Partizanų dainos lietuvių liaudies dainyne, *Tautosakos darbai*, t. 41: 276–279.

Jokimaitienė Pranė. 1982. Vilnius lietuvių dainose, *LTSR MA darbai*, A serija Nr. 4(81): 112–121.

Jokimaitienė Pranė. 1985. Karinės-istorinės dainos, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. III: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 1: 8–36.

- Jokimaitienė Pranė. 1995. Karinės-istorinės dainos (XVIII a. pabaiga–XIX a.), *Lietuvių liaudies dainynas*, t. IX: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 2: 7–24.
- Krištopaitė Danutė. 1965. *Lietuvių liaudies karinės-istorinės dainos: feodalizmo epocha*. Vilnius: Vaga.
- LLD III. 1985. *Lietuvių liaudies dainynas*, t. III: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 1. Parengė P. Jokimaitienė; melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius: Vaga.
- LLD XXI. 2009. *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*. Parengė K. Aleksynas; melodijas parengė Ž. Ramoškaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Nepriklausomybės kovų dainos*. 1998. Parengė Vita Ivanauskaitė, Jūratė Gudaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Ramoškaitė Živilė. 2005. Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainų melodijos, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XIX: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 5: *Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*: 51–63.
- Ramoškaitė Živilė. 2009. Partizanų dainų melodijos, *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*: 47–53.
- Rėza Liudvikas. 1964. Apie lietuvių liaudies poeziją, *Lietuvių liaudies dainos*, t. 2. Paruošė A. Jovaišas, Vilnius: Vaga.
- Slaviūnas Zenonas. 1959. Istorinės, humorištinės, šokių ir instrumentinės sutartinės, *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, t. 3: 5–24. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Sruoga Balys. 1925. M. Biržiška ir mūsų dainos, *Baras*, Nr. 4: 63–67.
- Šešplaukis Alfonsas. 1960. J. G. Kreutzfeldo lietuvių tautos ir dainų charakteristika, *Aidai*, Nr. 7: 284–286.
- Vaitkevičienė Daiva. 1996. Mirties supratimas karinėse-istorinėse dainose, *Tautosakos darbai*, t. 5(12): 263–269.
- Vyšniauskaitė Daiva. 2010. *Kario įvaizdis lietuvių liaudies dainose*. Magistro baigiamasis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Žičkienė Aušra. 2004. *Karinės-istorinės dainos*. Prieiga per internetą: <http://www.aruodai.lt/paieska/terminas.php?TeId=3954> [žiūrėta 2017-08-04].

SUMMARY

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN REPERTOIRE OF MILITARY SONGS AND CONTEMPORARY NEEDS

The existence of the Lithuanian military is directly connected to the existence of Lithuania as an autonomous and independent state, although the men of Lithuania over different historical periods have served in the militaries of other states besides Lithuania. Sing folklore on military-historical themes, when it was still being practiced naturally, did not depend directly upon Lithuanian statehood, and responded to a lesser or greater extent to historical events.

Lithuanian military-historical songs comprise one of the most exhaustively studied genres of singing folklore. This article attempts to provide a general overview and a diachronic segment of the development of the genre which may be considered a closed system. Based on extensive studies by other authors, this article discusses the basic structural elements of the songs and the context for the existence of the songs which gave rise to the genre.

The diachronic study of the military-historical song genre demonstrates a radical qualitative shift, from lyrical folk poetry and music without a focus on historical facts, to attributed or anonymous epic singing poetry verging on actual history texts. The concepts discovered in the semantic field of lyric folk poetry, it turns out, are universal and enduring. Besides their laconic content, they speak to the mentality of the nation (or at least to the female half of the nation). As real events and facts seep more and more into the songs, the sense of the epic increases in the singing folklore, along with the masculine principle. This statement is, however, conditional. In mid-20th century "romancified" military-historical songs the male and female principles are almost undifferentiated.

The ability to examine the genre historically means understanding the value of the subject. The ideas of the Enlightenment exalted the language of the people and their creations to such a level that later, at the end of the 19th century into the early 20th century, it allowed them to become the basis for the consolidation of nation-states. These are the ethno-cultural and linguistic values at the macro-level. At the micro-level, the value of folklore is determined by consideration of what is authentic/inauthentic, real/unreal and so on. This differentiation of folklore and singing folklore took place throughout the 20th century and had both positive and negative consequences. In the 21st century statements by scholars about military-historical songs and their value have acquired a more objective form. The artistry of the songs, but also the complicated connections between value-systems, are now apparent.

The determination of values and the elimination from public circulation of certain strata of folklore make it impossible to speak about the subject objectively. There are clearly missing links in the entire genre of military-historical songs. What non-Lithuanian repertoire Lithuanian soldiers serving in foreign armies over different historical periods sang is simply a matter of speculation and the imagination. Even though it's nearly impossible to recreate the situation at the beginning of the 20th century and earlier, the Soviet period could reveal some important continuities.

The Lithuanian singing folklore in today's Lithuanian military is a specific part of the whole rather diverse musical repertoire. It is used episodically and considered a symbolic element for representing the Lithuanian character and identity. Making classical folklore more topical or creating new works depends, as the history of the 20th century shows, on political will or threats arising.

